

Mollusken inventariseren in het Neerwold en de Onlanden, op de grens van Groningen en Drenthe. Verslag van de NMV/SNON weekend-excursie 25 & 26 augustus 2012

Anthonie van Peursen & Jaap de Boer

Survey of molluscs in Neerwold and Onlanden on the border of the provinces Groningen and Drenthe. Report of an excursion held 25 & 26 August, 2012.

Summary. On August 25 and 26, 2012 about ten members and guests of the Netherlands' Malacological Society (NMV) and the Shells Working Group North-East Netherlands (SNON) surveyed Neerwold and Onlanden, two nature domains on the border of the Dutch provinces Groningen and Friesland. A total of 29 land mollusc species was recorded (22 snails and 7 slugs) and 29 freshwater molluscs (21 snails and 8 mussels). Although no exciting species were encountered the excursion was considered very successful, also with respect to the joint identification and reviewing of species collected.

Inleiding

In het weekend van 25 en 26 augustus 2012 organiseerden de NMV Excursiecommissie en de Schelpenwerkgroep Noord-Oost Nederland (SNON) een gezamenlijke land- en zoetwaterexcursie op de grens van Groningen en Drenthe. De verzamellocaties lagen ten zuiden en westen van het Paterswoldsemeer, het zgn. Neerwold en de oostrand van De Onlanden (fig. 1). Voor de leden van de Schelpenwerkgroep Noord-Oost Nederland was met name het Friesche Veen bekend terrein. Hier zijn in het verleden interessante vondsten gedaan. Vandaar ook de keuze voor inventarisatie van dit gebied tijdens deze excursie.

Omdat Jaap de Boer met zijn gezin aan het Paterswoldsemeer woont is deze weekend-excursie daar in de buurt georganiseerd, waarbij 'Huize de Boer' als uitvalsbasis heeft gediend.

Zaterdag 25 augustus

Deelnemers:

David Baron, Jaap de Boer (excursieleiding) en Nynke de Boer ('s ochtends), Bert en Anneke Jansen, Ubel Medema, Antonie van Peursen, Robert Reuselaars en Herman en Hennie Roode

Fig. 2. Bert Jansen, Herman Roode, Ubel Medema, Nynke de Boer.

Deze dag werd vooral besteed aan het bemonsteren van het gebied ten oosten en zuiden van het Friesche Veen, een niet vrij toegankelijke veenplas die in beheer is bij Natuurmonumenten. Het Friesche Veen (soms ook geschreven als Friese Veen of Friescheveen) is het Drentse deel van het Neerwold, waarvan het Groningse deel het Paterswoldsemeer is. Het gebied heeft een oppervlakte van 78 hectare en ligt één km ten noorden van Paterswolde. Het is een laaggeengebied met

Fig. 1. Kaart met de geïnventariseerde locaties.

moerasbos, riet en open water dat in het begin van de 19e eeuw is ontstaan door veenafgraving. Daar waar het veen werd afgegraven ontstond water met daartussen legakkers waarop het veen werd gedroogd. Door erosie zijn de meeste legakkers, op enkele in het noordelijke gedeelte na, verdwenen en is een brede plas ontstaan.

Er werd verzameld in de natte terreinen nabij de plas, langs de oevers en in de veenplas zelf. Uiteraard werd ook op boomstronken en op de begroeiing langs de paden gekeken en werd de brede toegangsvaart tot het Friesche Veen bemonsterd. Herman Roode vond een exemplaar van de Spitse moerasslak *Viviparus contectus* (Millet, 1813), met juveniele exemplaren (fig. 3). Van Moerasslakken is bekend dat ze levendbarend zijn, dus ook deze Spitse moerasslak. Een aardige vondst!

Fig. 3. *Viviparus contectus* met juveniele exemplaren.

Landslakken Friesche Veen, tussen Haren en Paterswolde

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Locaties					
			0	1	2	3	5	6
Agriolimacidae	<i>Deroceras reticulatum</i>	Gevlekte akkerslak				+		
Arionidae	<i>Arion rufus</i>	Wegslak				+		
	<i>Arion inermidius</i>	Egel-wegslak				+		
Carychiidae	<i>Carychium tridentatum</i>	Slanke dwergslak (fig. 4)			+			+
Cochlicopidae	<i>Cochlicopa lubrica</i>	Glanzende agaathoren			+			
Discidae	<i>Discus rotundatus</i>	Boerenknoopje			+			+
Succineidae	<i>Oxyloma elegans</i>	Slanke barnsteenslak		+				
	<i>Succinea putris</i>	Barnsteenslak		+				
Valloniidae	<i>Vallonia excentrica</i>	Scheve jachthorenslak					+	
	<i>Vallonia costata</i>	Geribde jachthorenslak			+			
Vertiginidae	<i>Columella edentula</i>	Tandloze korfslak						+
	<i>Columella spec.</i>		+	+				
Vitrinidae	<i>Vitrina pellucida</i>	Doorschijnende glasslak		+				
Zonitidae	<i>Nesovitrea hammonis</i>	Ammonshorentje	+	+	+			
	<i>Oxychilus draparnaudi</i>	Grote glansslak						+
	<i>Oxychilus cellarius</i>	Kelder-glansslak			+			
	<i>Vitrea crystallina</i>	Kristalslak						+
	<i>Zonitoides nitidus</i>	Donkere glimslak (fig. 4)			+			+

Zoetwatermollusken Friesche Veen, tussen Haren en Paterswolde

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Locaties					
			0	1	3	4	5	6
Amnicolidae	<i>Marstoniopsis insubrica</i>	Geelvlekslak			+	+		
Bythiniidae	<i>Bithynia leachii</i>	Kleine diepslak				+	+	
	<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak		+	+	+	+	
Lymnaeidae	<i>Lymnaea stagnalis</i>	Poelslak					+	
	<i>Stagnicola palustris</i>	Moeraspoelslak					+	
	<i>Galba truncatula</i>	Leverbotslak		+				
	<i>Radix balthica</i>	Ovale poelslak						+
Physidae	<i>Physa fontinalis</i>	Bron-blaashoren			+	+	+	
Planorbidae	<i>Anisus vortex</i>	Draaikolkschijfhoren		+	+		+	
	<i>Bathyomphalus contortus</i>	Riempje		+	+	+		
	<i>Gyraulus albus</i>	Witte schijfhoren				+	+	
	<i>Planorbarius corneus</i>	Posthorenslak					+	
	<i>Planorbis carinatus</i>	Gekielde schijfhoren		+		+	+	
	<i>Planorbis planorbis</i>	Schijfhoren		+			+	
	<i>Segmentina nitida</i>	Glanzende schijfhoren				+		
Sphaeriidae	<i>Pisidium casertanum</i>	Erwtmossel			+			
	<i>Pisidium pseudosphaerium</i>	Sphaeriumvormige erwtmossel			+	+	+	
	<i>Sphaerium corneum</i>	Hoornschaal			+			
Valvatidae	<i>Pisidium subtruncatum</i>	Scheve erwtmossel	+					
	<i>Valvata piscinalis</i>	Vijver-pluimdrager			+	+		
Viviparidae	<i>Valvata macrostoma</i>	Fraaie pluimdrager				+		
	<i>Viviparus contectus</i>	Spitse moerasslak		+				

Coördinaten locaties:

Loc. 0: geen gedetailleerde coördinaten

Loc. 1: coördinaten 234.703-575.499

Loc. 2: tussen locaties 1 en 3.

Alleen landmollusken

Loc. 3: coördinaten 234.781-575.435

Loc. 4: bij vogelkijkhut - coördinaten 234.5-575.9.

Alleen zoetwatermollusken

Loc. 5: in sloot nabij café Friescheveen

Loc. 6: zuidkant, op planken en in strooisel met kastanjeblad

Fig. 4.
Carichium tridentatum
(rechts) en
Zonitoides nitidus (links)
in het Friesche Veen.

In het Friesche Veer is op locaties 3 en 4 onder andere de Geel-vlekslak *Marstoniopsis insubrica* (Küster, 1853) gevonden. De oude naam voor deze soort is *Marstoniopsis scholtzi* (A.Schmidt, 1856), maar deze naam moet gewijzigd worden in *Marstoniopsis insubrica* (Falniowski & Wilke, 2001). Verder behoort *Marstoniopsis* niet meer tot de familie van de Hydrobiidae maar tot de familie Amnicolidae (zie CLECOM: Falkner et al., 2008).

Mollusken van het Paterswoldsemeer

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Locaties
Dreissenidae	<i>Dreissena polymorpha</i>	Driehoeksmossel	1
Helicidae	<i>Arianta arbustorum</i>	Heesterslak	2

Locatie 1 Coördinaten: 234.7-575.4.

Van kantbeschoeiing Paterswoldsemeer

Locatie 2 Coördinaten: 234.758-575.447.

Op stuk vloerkleed in bosje bij Paterswoldsemeer

Na een korte wandeling langs de zuid- en westoever van het Paterswoldsemeer werd nog een bezoek gebracht aan het Kluivingsbos, een klein eikenbosje dat in beheer is bij Natuurmonumenten (fig.5). Dit bosje, ten noorden van Paterswolde, wordt aan de oost- en noordzijde begrensd door de Groningerweg en de Schelfhorstweg, aan de westzijde door het beekje de Leijenloop en aan de zuidkant door een fiets- en wandelpad. Het bos wordt door de beheerende organisatie redelijk ongemoeid gelaten met als doel de ontwikkeling van een natuurlijk, gevarieerd bos met een grote biodiversiteit. Het bos was qua malacofauna echter nog niet bijzonder rijk.

Fig. 5. Zoeken in het Kluivingsbos.

Locatie: Kluivingsbos, ten noorden van Paterswolde

Coördinaten: 233.0-575.0

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Arionidae	<i>Arion rufus</i>	Wegslak
	<i>Arion distinctus</i>	Donkere wegslak
	<i>Arion subfuscus</i>	Bruine wegslak
	<i>Arion intermedius</i>	Egel-wegslak
Euconulidae	<i>Euconulus fulvus</i>	Gladde tolslak
Limacidae	<i>Limax maximus</i>	Grote aardslak
Milacidae	<i>Tandonia budapestensis</i>	Slanke kielnaaktslak
Zonitidae	<i>Zonitoides nitida</i>	Donkere glimslak

Na een stevige regenbui konden we opdrogen in het huis van Jaap de Boer en Greetje Mulder aan het Paterswoldsemeer (fig 6 en 7), waar de zon alweer scheen. Hoewel het meer naar het dorp Paterswolde is genoemd ligt het grotendeels in de gemeente Haren. Het Paterswoldsemeer is net als het Friesche Veer ontstaan door veenafgraving van het Neerwold. Hier vond de afgraving echter op grotere schaal plaats, met een meer als resultaat. Jaap en Greetje wonen in het voormalige paviljoen van het Familiehotel, ontstaan toen het meer aan het begin van de 20^e eeuw door rijke burgers werd ontdekt als plaats om te recreëren. Het paviljoen was tot ongeveer 2005 in functie als restaurant. Vanaf ongeveer 2008 wordt het paviljoen bewoond op basis van leegstandsbeheer.

Vanaf de steiger voor het huis werd de bodem van het meer bemonsterd op erwtenmossels en eventuele andere soorten (zie tabel bij zondag 26 augustus). Op het terrein rond het huis kwam vooral de Heesterslak zeer algemeen voor.

Fig. 6. Tegen de bosrand (achter de zeilboot) het Paviljoen.

Fig. 7. Jaap de Boer, Bert Jansen en Greetje Mulder.

Locatie: Paterswoldsemeer, terrein rond voormalig paviljoen Familiehotel

Coördinaten: 234.758-575.447

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Helicidae	<i>Arianta arbustorum</i>	Heesterslak

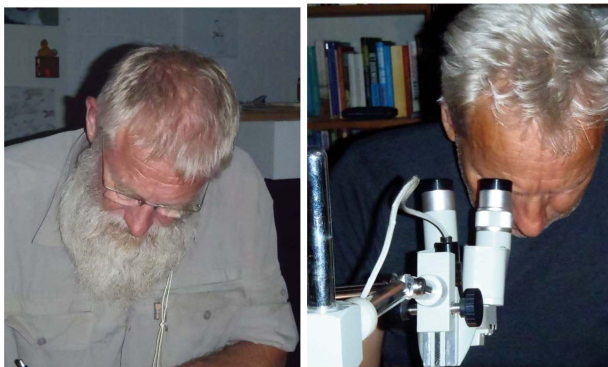

Fig. 9. Ubel Medema (links) en Jaap de boer (rechts).

Na een goed maal bij de ‘Chinees op de hoek’ werd de rest van de avond besteed aan het determineren van de vondsten. Dat ging prima, met behulp van de drie aanwezige binoculaires, literatuur (Kerney & Cameron, 1980; Gittenberger & Janssen, 1998; NMV zoekkaarten, 2006) en de opgetelde kennis van de aanwezigen. Het op deze wijze gezamenlijk op naam brengen van de vondsten werd als zeer leerzaam ervaren. Dit is één van de meerwaarden van een weekend-excursie (fig. 9 en 10).

Zondag 26 augustus

Deelnemers: Jaap de Boer, Maaïke Everink*, Ubel Medema, Anthonie van Peursen, Robert Reuselaars en Herman en Henne Roode

* Maaïke is een collega van Anthonie. Zij wilde als vogelkenner wel eens meemaken wat slakkenmensen in het veld doen.

Op deze dag werd met een iets kleiner gezelschap het centrale deel van het Elsburger Onland geïnventariseerd (fig. 11). Het Elsburger Onland grenst aan het veel grotere natuurgebied De Onlanden, gelegen ten zuidwesten van de stad Groningen, dat zich uitstrekt van het Elsburger Onland in het oosten tot voorbij het Leekstermeer in het westen.

De naam ‘Onlanden’ verwijst naar het feit dat dit geen goede landbouwgrond was, maar moerassige veengrond. De Onlanden maken deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur. Een deel van het gebied is recentelijk omgevormd van landbouw naar natuurgebied, in vervolg op de aanwijzing van het gebied voor waterberging. Het Elsburger Onland ligt vrijwel tegen

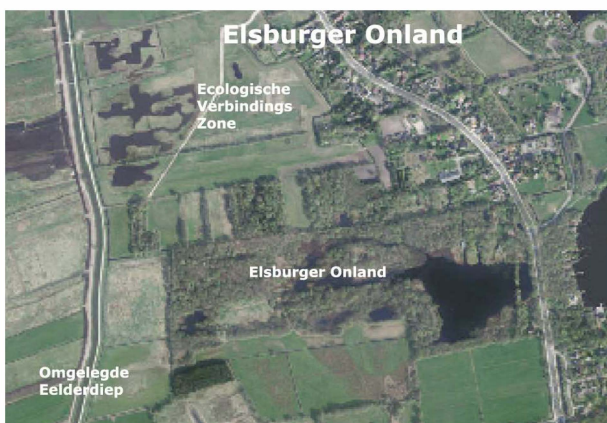

Fig. 11. Kaartje Elsburger Onland.

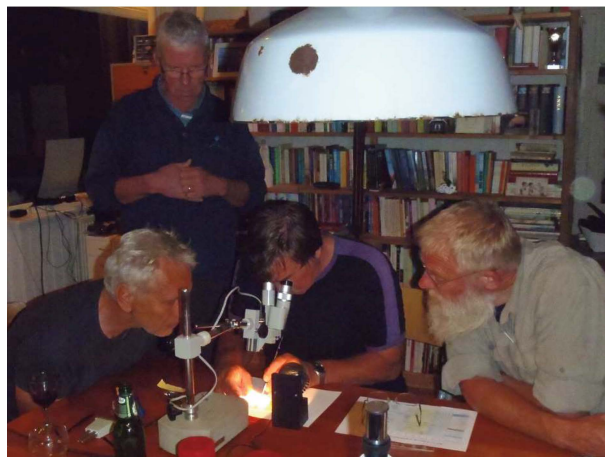

Fig. 10. Jaap de Boer, Herman Roode en Ubel Medema determineren, Bert Jansen kijkt toe.

het Paterswoldsemeer aan, maar is daarvan gescheiden door de weg van Groningen naar Paterswolde. In de komende jaren wordt de verbinding tussen de beide terreinen in ecologisch opzicht verbeterd. Het Elsburger Onland – dat geen deel uitmaakt van het waterbergingsgebied – is een natuurgebied met een bijzondere status: deels in beheer bij Natuurmonumenten, deels privé-eigendom en niet toegankelijk voor het publiek. Deze dag konden we het gewoonlijk niet-toegankelijke centrale deel inventariseren, dat rondom een veenplas is gelegen. De plas is ontstaan door turfgraverij in de achttiende en negentiende eeuw (fig. 12). Al rond 1920 werd een groot deel van het gebied aangekocht door dr. J.C. Schoute, hoogleraar in de botanie aan de Universiteit van Groningen. Hij zag de natuurwaarde van dit verlandende petgatencomplex goed in. Later werd het eigendom van 15 ha. ondergebracht in een stichting die zich ten doel stelt het natuurschoon te beschermen en zo ongerept mogelijk te bewaren. Nog steeds is het Elsburger Onland particulier bezit. De beheerder van het terrein, de Stichting Elsburger Onland, was blij met ons aanbod de malacofauna te komen onderzoeken. We mochten ons vrij in het terrein bewegen. Het gebied was met recht ‘wild’ te noemen, met weinig en nauwelijks onderhouden paden. Dit maakte het bezoek des te avontuurlijker. Dit pure laagveengebied had veelal zeer drassige, vaak flauw aflopende oevers aan ondiep, helder water en was rijk begroeid met bomen en struiken. Er was weinig open terrein.

Fig. 12. De plas van het Elsburger Onland.

Landslakken Elsburger Onland bij Paterswolde.

Coördinaten: 233.052-576.166

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Agriolimacidae	<i>Deroceras reticulatum</i>	Gevlekte akkerslak
Arionidae	<i>Arion hortensis</i>	Zwarte wegslak
	<i>Arion intermedius</i>	Egel-wegslak
	<i>Arion rufus</i>	Wegslak
Discidae	<i>Discus rotundatus</i>	Boerenknoopje
Euconulidae	<i>Euconulus fulvus</i>	Gladde tolslak
Helicidae	<i>Arianta arbustorum</i>	Heesterslak
	<i>Cepaea nemoralis</i>	Tuinslak
Limacidae	<i>Limax maximus</i>	Grote aardslak
Punctidae	<i>Punctum pygmaeum</i>	Dwergpuntje
Succineidae	<i>Succinea putris</i>	Barnsteenslak
Vertiginidae	<i>Columella aspera</i>	Ruwe korfslak
	<i>Vertigo antivertigo</i>	Dikke korfslak
Zonitidae	<i>Nesovitrea hammonis</i>	Ammonshorentje
	<i>Zonitoides nitidus</i>	Donkere glimslak

Zoetwatermollusken: Elsburger Onland bij Paterswolde.

Coördinaten: 233.052-576.166

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Bythiniidae	<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak
	<i>Bithynia leachii</i>	Kleine diepslak
Lymnaeidae	<i>Galba truncatula</i>	Leverbotslak
	<i>Aplexa hypnorum</i>	Slaapslak
Physidae	<i>Physa fontinalis</i>	Bron-blaashoren
	<i>Physa fontinalis</i>	Bron-blaashoren
Planorbidae	<i>Anisus leucostomus</i>	Geronde schijfhoren
	<i>Anisus vortex</i>	Draaikolk-schijfhoren
	<i>Bathymphalus contortus</i>	Riempje
	<i>Planorbarius corneus</i>	Posthorenslak
	<i>Planorbis planorbis</i>	Schijfhoren
	<i>Planorbis carinatus</i>	Gekielde schijfhoren
Sphaeriidae	<i>Segmentina nitida</i>	Glanzende schijfhoren
	<i>Pisidium pseudosphaerium</i>	Sphaeriumvormige erwtenmossel
	<i>Pisidium obtusale</i>	Stompe erwtenmossel
	<i>Sphaerium corneum</i>	Hoornschaal
Valvatidae	<i>Musculium lacustre</i>	Moeras-hoornschaal
	<i>Valvata cristata</i>	Platte pluimdrager
	<i>Valvata macrostoma</i>	Fraaie pluimdrager

Soms komen bij het scheppen naar zoetwatermollusken ook andere interessante diertjes uit het water zoals een Staafwants of Waterstaafwants *Ranatra linearis*. Een insect uit de familie Waterschorpioenen (Nepidae)(fig. 13).

Fig. 13.
Waterstaafwants (Ranatra linearis).

In het begin van de middag zijn we terug gegaan naar het onderkomen van Jaap en Greetje. Degenen die uit het 'verre westen' kwamen gingen weer op huis aan, terwijl anderen nog nableven om materiaal te determineren en gegevens uit te wisselen. Ook werd er nog een net door het Paterswoldsemeer gehaald.

Paterswoldsemeer vanaf steiger woning Jaap.

Coördinaten: 233.708-575.656

Familie	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Bythiniidae	<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak
Valvatidae	<i>Valvata piscinalis</i>	Vijver-pluimdrager
Unionidae	<i>Unio pictorum</i>	Schildersmossel
Sphaeriidae	<i>Pisidium henslowanum</i>	Kleine erwtenmossel
Dreissenidae	<i>Dreissena polymorpha</i>	Driehoeksmossel

Tot slot willen we nog vermelden dat ook bij deze excursie de gebruikelijke aanpak is gevolgd. De soorten die in het veld met zekerheid konden worden geïdentificeerd zijn alleen geregistreerd en niet voor determinatie meegenomen. Ook na het determineren zijn de meeste mollusken weer in het veld achtergelaten. Wederom kan een geslaagde excursie in de analen van de NMV en de SNON worden opgenomen.

Bronnen gebiedsinformatie

nl.wikipedia.org/wiki/Friesche_Veen
natuurmonumenten.nl/friese-veen
natuurmonumenten.nl/kluivingsbos
nl.wikipedia.org/wiki/Paterswoldsemeer
elsburgeronland.nl
natuurindeonlanden.nl/elsburg.html
natuurindeonlanden.nl/onlanden.html
natuurmonumenten.nl/peizermaden

Bronnen

FALKNER, G., R.A. BANK & T. VON PROSCHWITZ, 2001. CLECOM-project. Checklist of the non-marine molluscan species-group taxa of the states of northern, atlantic and central Europe. (CLECOM I). *Heldia* 4(1-2): 1-76. Update en extract m.b.t. de Nederlandse mollusken uit 2008 op www.spirula.nl.
FALNIOWSKI, A., & TH. WILKE, 2001. The genus *Marstoniopsis* (Gastropoda: Rissosoidea): intra- and intergeneric phylogenetic relationships. – *Journal of Molluscan Studies* 67: 483-444. <http://mollus.oxfordjournals.org/content/67/4/483.full.pdf>
GITTENBERGER, E. & A.W. JANSSEN (red.), 1998. De Nederlandse Zoetwatermollusken. Nederlandse Fauna 2 – Nationaal Natuurhistorisch Museum, Naturalis, KNNV uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.
KERNEY M.P. & R.A.D. CAMERON, 1980. Elseviers Slakken-gids. – Elsevier, Amsterdam.
NMV-ZOEKKAARTEN, 2008. Landslakken. Zoetwaterslakken en -mossels. Haus der Natur, Cismar.

Adressen van de auteurs

peurs040@planet.nl of appeursen1951@kpnmail.nl
j.h.de.boer@kpnmail.nl